

OLIMPIA MITRIC

KOPIŚCI RUMUŃSKICH RĘKOPISÓW Z POLSKIEJ ZIEMI

Wśród rękopisów w języku rumuńskim, zachowanych do dzisiaj w monasterze Dragomirna (ważnym i znanym ośrodku kultu religijnego w okręgu Suczawa na Bukowinie z początków XVII wieku fundacji metropolity Anastasie Crimca), znajduje się religijny rękopis, Oktoih¹, kopiowany, jak wynika z jego własnoręcznych notatek, umieszczonych na marginesach w języku polskim i rumuńskim, przez obywatela Rzeczypospolitej **Basilia Nikorowicza**, w okresie miesiąca czerwca 1783 roku w Radowcach.

W XVIII wieku działalność centrów typograficznych na terenie dzisiejszej Rumunii rozwinęła się widocznie przez funkcjonowanie, prawie nieprzerwane, drukarni w Bukareszcie, Râmnic, Jassach, Buzău i Blaj, z których książki rozpowszechniane były na całe terytorium zamieszkałe przez Rumunów. Przy biskupstwie w Radowcach, w latach 1744–1746 istniała drukarnia, a pięć wydrukowanych w niej tytułów odegrało poważną rolę w życiu kulturalnym i religijnym regionu. Jednocześnie od drugiej połowy XVIII wieku docierają tu także pierwsze książki drukowane w siedmiogrodzkich drukarniach (Blaj, Sybin), jak również w zagranicznych (Wiedeń, Buda). To wyjaśnia fakt, że dziś w okręgu Suczawa można zidentyfikować i przestudiować u posiadaczy najważniejszych i cennych zbiorów bibliofilskich 1019 egzemplarzy książek drukowanych w XVIII wieku². Mimo to liczba drukowanych książek okazała się niedostateczna, również w innych rumuńskich prowincjach, więc kopiowanie poszukiwanych tekstów kontynuowano.

Wracając do naszego rękopisu, jedna z notatek na marginesach (k. 42) wyjaśnia również obecność kopisty w Radowcach: „[...] Ja byłem w szkole radowieckiej [...]”. Jak wiadomo, od najdawniejszych czasów przy naszych klasztorach, biskupstwach i arcybiskupstwach funkcjonowały szkoły, które kształciły księży, kopistów w mołdawskich kancelariach i innych uczonych ludzi. Jeżeli chodzi o biskupstwo w Radowcach, w XVI wieku potwierdza się istnienie najstarszej szkoły w języku cerkiewnosłowiańskim (wiadomo, że do pierwszej połowy XVII wieku językiem oficjalnym i językiem kultury Rumunów był język cerkiewnosłowiański). Na przestrzeni wieków szkoła przechodziła reorganizacje i działała z przerwami. Dopiero dokument o reorganizacji szkół wydany przez hospodara Grigorie Al. Ghica w 1766 roku odnosił się do rumuńskich szkół przy

¹ Liturgiczna księga specyficzna dla prawosławnego kultu, obejmująca poranne i wieczorne śpiewy każdego dnia tygodnia, zorganizowane sukcesywnie na osiem głosów.

² Zob. rozdział *Cartea românească veche în patrimoniul județului Suceava* [w:] O. Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog*, wyd. 2, Suceava 2005, s. 18–45.

mołdawskich biskupstwach w Roman, Huși i Radowcach. Za czasów panowania fanariotów, pod pełnym wpływem greckim, uczono także języka greckiego³. O radowieckiej szkole mówią także inne notatki na starych książkach, służących za podręczniki szkolne.

W literaturze przedmiotu znaleźć można inne imiona osób, najczęściej duchownych pochodzących z Rzeczypospolitej, tłumaczy i kopistów rumuńskich rękopisów. W Muzeum Historii Rumunii w Bukareszcie znajduje się rękopis (Tetraevanghel, inw. 9207), pochodzący z klasztoru Putna (także na Bukowinie, w okręgu Suczawa), fundacji Stefana Wielkiego, bardzo ważnego centrum kulturalnego w okresie średniowiecznym. Był kopiowany przez **Martina Vasevicza** z Rohatynia, jak sam pisze, w języku cerkiewnosłowiańskim, na k. 329v.–330 rękopisu:

„[...] Tę świętą Ewangelię napisała ręka uniżonego i nieużytecznego i bardzo grzesznego sługi bożego Martina Vasevicza z Rohatynia, z ziemi polskiej [...], w roku 7107 <= 1599>, miesiącu marcu 22”⁴.

Ion G. Sbiera (prof. Uniwersytetu Czerniowieckiego w latach 1875–1906) prezentuje nam **Aleksandra**, nauczyciela z Lemberga (Lwowa), znającego języki rumuński, polski, cerkiewnosłowiański, łaciński i grecki. Przy końcu XVII wieku, jako nauczyciel w biskupstwie Râmnic (na Wołoszczyźnie), przetłumaczył i przepisał „za namową i na koszt” biskupa Ilariona trzy rękopisy: Pentikostar⁵, Triod⁶ w 1694 roku i Psalterz z tyłkowaniem w 1697 roku.

W dawniejszym studium⁷ badacz ksiądz Paul Mihail przytacza w pierwszej kolejności imię zakonnika **Selevestra**, przybyłego z monasteru Krechów (w Galicji, niedaleko Żółkwi), a mieszkającego w monasterze Runk w Siedmiogrodzie. W monasterze tym zakonnik Selevestru kopiował dwa religijne rękopisy – Modlitewniki w latach 1717 i 1719, jak wynika z jego własnoręcznych notatek. Rękopis z 1717 roku, który w momencie pisania niniejszego artykułu znajdował się w posiadaniu Biblioteki Astra w Sybinie, ma na kartkach 151–151v. następującą notatkę, w połowie w języku cerkiewnosłowiańskim, w połowie w języku rumuńskim:

„Ja, najbardziej grzeszny pomiędzy mnichami, ermonach Selevestru, z monasteru Krechowskiego, z polskiej ziemi, sporządziłem ten Modlitewnik, będący w Runku, w Ziemi Siedmiogrodu, w monasterze pod wezwaniem Zaśnięcia Matki Boskiej. W roku Pańskim 1717, miesiącu wrześniu 17 dnia skończyłem”.

Drugi rękopis, z 1719 roku, w momencie pisania niniejszego artykułu będący w posiadaniu autora, ma na pierwszej stronie notatkę w języku rumuńskim:

„Tę świętą książkę, a mianowicie Modlitewnik, napisałem ja, zakonnik Selevestru z kraju Lechitów, z monasteru Krechowskiego, żyjący w Siedmiogrodzie, w monasterze Runk pod wezwaniem Zaśnięcia Matki Boskiej; i skończyłem w miesiącu marcu, 16-go dnia, roku Pańskiego 7227 <= 1719>”.

³ Zob. *Istoria învățământului în România*, vol. I: *De la origini până la 1821*, pod red. Ș. Pascu, București 1983, s. 80, 249.

⁴ *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, pod red. E. Lințy, București 1981, s. 102–107.

⁵ Księga religijna, która obejmuje nabożeństwa i modlitwy za okres 50 dni, od Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa do pierwszej niedzieli po Rusalii.

⁶ Księga religijna obejmująca śpiewy od okresu Wielkiego Postu do Zmartwychwstania.

⁷ *Molitvelnicele de la Mănăstirea Runcu din Ardeal comparate cu alte manuscrise din epocă*, „Mitropolia Ardealului” 1984, nr 9–10, s. 663–677.

Zręczność graficzna, typowa artystyczna ozdoba rękopisów, podobnie okładki świadczą o tym, że w klasztorze funkcjonowały skryptorium i warsztat oprawiania książek.

Ten sam zakonnik Selevestru odnotowuje w języku cerkiewnosłowiańskim na stronach innego rękopisu (Tetraevanghel z XVI w.), znajdującego się w Bukareszcie, w Bibliotece Akademii Rumuńskiej:

„Ja najbardziej grzeszny ermonach Selevestru z monasteru zgromadzenia Krechowskiego Riżkewicza, w dniach czcigodnego gospodarza Ioana Mihaia Rakoviță, roku Pańskiego 1704, miesiąca czerwca”⁸.

Zapewne gospodarzem Mołdawii był w tym roku Mihai Rakoviță. Rękopis pochodzi z Mołdawii, był kopiowany tutaj, więc możemy przypuszczać, że Selevestru mieszkał jakiś czas także w Mołdawii.

Gabriel Ștrempel, który katalogował najciekawszy w kraju zbiór rumuńskich rękopisów Biblioteki Akademii Rumuńskiej (*Catalogul manuscriselor românești*, t. I–IV, București 1978–1992), zidentyfikował kopistów z innych krajów, między nimi także mieszkańca Rzeczypospolitej, **Nikolaja** archimandrytę, kopistę jednego rękopisu z pierwszej połowy XVIII wieku⁹.

Uważne przestudiowanie wymienionego wyżej katalogu rumuńskich rękopisów Biblioteki Akademii Rumuńskiej (t. IV, s. 432) doprowadziło nas do jeszcze jednego kopisty (sam nazywa siebie pisarzem), a mianowicie księdza **Ioana Lengera** z polskiej ziemi, mieszkającego w Kiraleu (w pobliżu miasta Oradea w Siedmiogrodzie). Kopiował on interesujący rękopis – Miscelaneu w 1736 roku. Kilka razy umieszczał notatki na kartkach rękopisu w językach rumuńskim, cerkiewnosłowiańskim i polskim. Jedna z nich, na k. 190 v., w przekładzie brzmi:

„Najbardziej grzeszny ksiądz Ioan <Lenger> z polskiej ziemi, przebywający w Kiraliu, napisał tę książkę. Anno Domini 1736, grudnia 10 dzień”.

Niedawno także badacz Florian Dudaś¹⁰ pisał o tym samym kopiście, jednym z pierwszych kopistów pochodzących z północnych stron i rozwijających swoją działalność w siedmiogrodzkich okolicach. Pisze on, że na początku XVIII wieku, we wsi Bălaia (niedaleko miasta Oradea, w Siedmiogrodzie) przy cerkwi działał znany „uczony człowiek”, kopista-pielgrzym, ksiądz **Ioan** z Ziemi Lechickiej, pisząc w czasie lata 1724 roku dwie książki: Minei skrócony¹¹ i Kazania metropolity Mołdawii, Varlaama, a w kolejnym roku 1725 jedną książkę, też religijną (Pentikostar).

Rozwijając swoje badania, Florian Dudaś w ostatnich latach zidentyfikował i opisał inne teksty kopiowane przez Ioana Lengera w latach 1726–1736, szczególnie w miejscowościach w pobliżu miasta Oradea¹². W ten sposób do dzisiaj znanych jest 9 rękopisów, będących owocem jego pracy. Ioan Lenger zajmował się także handlem starych dru-

⁸ P.P. Panaitescu, *Manuscrișele slave din Biblioteca Academiei R. S. R.*, București 1959, vol. I, s. 16.

⁹ Zob. *Copiști de manuscrișe românești până la 1800*, vol. I, București 1959, s. 166.

¹⁰ W tomie *Urme din trecutul Transilvaniei*, Timișoara 2004, s. 12–13.

¹¹ Księga liturgiczna, w której rozpisywane są na miesiące i dni nabożeństwa religijne w związku ze świętami i obchodzonymi wydarzeniami.

¹² Zob. *Vechi manuscrișe românești din Țara Bihorului*, vol. I–II, Oradea 2007, vol. I, s. 92–93; vol. II, s. 90–95.

ków¹³. Innych danych dotyczących jego przyjazdu do Siedmiogrodu (jak i w wypadku innych kopistów) nie posiadamy.

W związku z obecnością mnichów z polskiej ziemi na terytoriach dawnej Rumunii biskup Melchisedek¹⁴ zaobserwował, że w XVII i XVIII wieku mamy do czynienia w Mołdawii i na Wołoszczyźnie z zakonnikami unickimi – uciekinierami ze swoich klasztorów z Polski, byłych prawosławnych, które pod presją jezuitów „przemieniały się w klasztory jezuickie, zwane Basilieni, to znaczy zakony świętego Vasilia (Bazylego)”.

Basiliu Nikorowicz i inni kopiści i tłumacze wyżej wymienieni opanowali znajomość języka rumuńskiego oraz technikę pisania cyrylicą. Ponadto pisownia i zręczność graficzna świadczą o długoletnim doświadczeniu.

Znajdując się w kręgu zainteresowań badaniami kulturalnych relacji polsko-rumuńskich, korzystamy z okazji, aby dołączyć postać Basilia Nikorowicza do pozostałych kopistów i tłumaczy, po których pozostały „ślady” na rumuńskiej ziemi.

---

¹³ Ibidem, vol. I, s. 93.

¹⁴ W tomie *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman de Episcopul Dunărei de Jos Melchisedek, partea întâia și a doua*, București 1874, 1875, s. 339.